

Відгук

офіційного опонента про дисертацію

Луканинець Ренати Володимирівни

“Фразеологізми античного походження в українській мовній картині світу: лінгвокультурологічний аспект”,

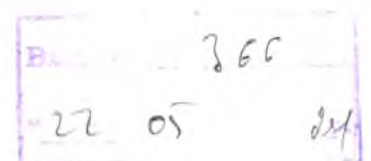
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Комп'ютерний друк, дисертація – 196 ст., додатки – 74 ст.

Стрімкий розвиток науки й техніки, мобільність населення, докорінні суспільно-політичні зміни останніх десятиліть і війна відбиваються в мовних процесах. Відомо, що поповнення та модифікації лексичної та фразеологічної систем у мові відбуваються саме в період глобальних трансформацій у житті суспільства. Зміни, які виникають на рівні функціонування мови упродовж тривалого часу, можуть накладати свій відбиток на мовну систему загалом, не спричиняючи руйнування її основ. Це зумовлює необхідність виявлення і систематизації мовних перетворень, викликаних новою мовленнєвою практикою, ретельного дослідження специфіки процесів, що їх зумовлюють, з опертям на національне.

У фразеологізмах, культурно значущих для певного етносу, відбиваються сприйняття світу, розуміння місця людини в ньому, звичаї, вірування, мораль тощо, а складність їх дослідження зумовлена особливими рисами – необмеженість у виявленні значень, експресія та емоційність, високий рівень варіативності та синонімії, здатність довше зберігати давні слова й вирази та ін.

Дисертація Р.В. Луканинець присвячена актуальним проблемам кількох суміжних галузей, адже йдеться про взаємозв'язок мови і культури, мови і ментальності, національну мовну картину, народні традиції, ментальні

зв'язки у свідомості представників певної лінгвоспільноти на конкретному часовому зрізі, вплив війни на суспільство та ін.

Вивчення античної фразеології, осмисленої українцями через власне національно-культурне світобачення, набуває особливої актуальності як з огляду на необхідність створення достатньої емпіричної бази для укладання словника фразем української мови античного походження з лінгвокогнітивними та лінгвокультурологічними коментарями, асоціативного словника, проєкту із серії багатомовних словників на новітніх засадах, так і для поглиблення фразеологічних досліджень української мови. Отже, тема дисертації є актуальною і заслуговує підтримки та схвалення.

Дослідження фраземіки античного походження не тільки уможливорює найповніше вивчення етапів входження одиниці в мовнокультурний простір українців, її трансформації (структурні, значеннєві, образні та ін.), а й пізнання мисленнєвих процесів людини, її духовної сутності, сприйняття навколишнього світу, тяглості традицій.

Актуальним і безсумнівним є вибір джерел інформації для виконання визначених проблем і сформульованих завдань: простежити взаємозв'язок мови й культури, мови й ментальності; виявити культурно-національну конотацію фразеологічних одиниць античного походження; продемонструвати актуалізацію фразем на конкретному часовому зрізі та простежити вплив війни на асоціативне поле фразеологізмів; окреслити динаміку асоціативного поля фразеологізмів античного походження.

Новизна завдань є самоочевидною: це перша в українському мовознавстві праця, у якій здійснено комплексне дослідження фразеологізмів античного походження в мовній картині світу, виявлено їхню національну специфіку та продемонстровано актуалізацію фразем за допомогою методики вільного асоціативного експерименту. Важливим, на нашу думку, є аналіз впливу війни як суспільно-політичного катаклізму на вживання та асоціативне поле фразеологізмів.

Дисертація Р.В. Луканинець має теоретичне і практичне значення. Результати роботи науково обґрунтовані, є поштовхом для подальших мовознавчих студій, можуть мати широке використання в лінгводидактиці вищої школи, а також слугувати джерелом міждисциплінарних досліджень.

Реалізація ідеї такого різноаспектного вивчення фразеології античного походження забезпечує цінним матеріалом не тільки лінгвістику, а й культурологію, історію, етнографію, фольклористику, що особливо актуально сьогодні, коли вкрай важливим є всебічне вивчення та збереження історії української мови, її новітніх явищ, духовної та матеріальної культури українців.

Запропоновані методи дослідження є результативними та демонструють сучасний міждисциплінарний науковий вектор (лінгвокультурний, концептуальний, порівняльний аналізи, дискурс-аналіз, психолінгвістичний метод вільного асоціативного експерименту).

Об'єкт спостереження фразеологічної системи, а саме одиниці античного походження, є обґрунтованим з огляду на актуальні завдання українського мовознавства щодо вивчення світобачення лінгвоспільноти.

Матеріалом дисертації слугували довідники, збірники, словники української, польської, англійської та німецької мов, тексти художніх творів, новинних сюжетів онлайн-порталів та корпус української мови, а також записи реакцій від респондентів. Потреба в таких фахово опрацьованих матеріалах велика, а їхня цінність із часом лише зростатиме.

З огляду на сказане, дисертацію Р.В. Луканинець можемо оцінити як вагомий внесок у теорію фразеології, зокрема: трансформації фразеологічних одиниць, їхня здатність варіюватися, набувати нових значень, реагувати на життя суспільства тощо. Важливим є обґрунтування комплексного аналізу асоціативного поля фразеологізмів на основі експериментальних методик дослідження.

Зазначимо, що зміст рецензованої праці виходить далеко за межі її назви, оскільки критично проаналізовано чимало праць з фразеології,

лінгвокультурології, етнолінгвістики, когнітивної лінгвістики, проблемних питань із психології сприйняття та переосмислення символіки, а також ґрунтовно описано співвідношення концептуальної та мовної картин світу.

Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (216 позицій), 36 діаграм, 6 рисунків у тексті роботи, додатків. Загальний обсяг праці – 270 сторінок, обсяг основного тексту – 196 сторінок. Структура роботи чітка й логічно вмотивована, зумовлена визначеними авторкою завданнями.

У **“Вступі”** (с. 16-22) авторка викладає загальні засади свого дослідження, обґрунтовує вибір теми дисертації та її актуальність, визначає об’єкт дослідження, формулює мету й основні завдання, подає відомості про джерела матеріалу та апробацію роботи, вказує методи дослідження, окреслює новизну, теоретичну та практичну цінність дисертації.

У першому розділі **“Мова, культура й ментальність як чинники формування національної ідентичності”** (с. 23-46) Рената Володимирівна описала теоретичні аспекти дослідження взаємозв’язку мови, культури та ментальності, критично проаналізувавши наукові праці, зауваживши на новітніх наукових парадигмах, де антропоцентричний підхід спрямовує дослідження на людину як носія мови і представника певної лінгвокультури. Авторка переконливо доводить, що найбільш культурно навантаженими є фразеологічні одиниці, утворені на основі живої української мови, але давно засвоєні фраземи органічно ввійшли в українську культуру. Зберігаючи потужну фонову інформацію у вигляді прецедентного тексту-першоджерела, вони набули й специфічних ментальних української нації. Важливо, що дисертантка проаналізувала ментальні риси (кордоцентризм, антеїзм, волелюбність) з опертям на коментар про особливості вживання таких фразеологізмів.

У цьому розділі також окреслено можливості та значення різних методів у дослідженні існування та змінності запозичених фразеологізмів у часі та просторі. З’ясовано, що співвіднесеність із певною нацією, розуміння

себе частиною етноспільноти, свідоме підпорядкування ціннісним правилам і орієнтирам, розуміння свого історичного минулого та продукування майбутнього розвитку в межах цієї спільноти формують відчуття належності, ментальної зумовленості, співучасті з колективом.

У другому розділі дисертації **“Концептуальна та мовна картини світу як відображення особливостей світосприйняття лінгвоспільноти”** (с. 47-74) окреслено основні поняття лінгвокультурології, застосовані в дослідженні, сформульовано теоретичні аспекти використання термінів *концепт, національно-мовна картина світу, фразеологізм*.

Дисертантка на фактичному матеріалі продемонструвала варіативність, відмінності у структурі фразеологізмів античного походження, їхнє стилістичне наповнення, значення, варіанти міфонімів; визначила національні особливості запозичених одиниць; зробила висновки про активне функціонування фразеологізмів античного походження в багатьох мовах світу, але різні вияви та функції в кожній лінгвокультурі.

Важливим для розвитку української лексикографії, на нашу думку, є ґрунтовний аналіз варіантів подання фразеологічних одиниць античного походження у словниках, які презентують різні параметри лексикографічного опису одиниць: відбір матеріалу, тлумачення семантики, інтерпретацію емоційно-експресивних відтінків та ін.

З'ясовано, що, ставши частиною української мовної картини світу, фразеологізми зазнають трансформаційних змін, мають варіанти компонентного складу та сприяють творенню нових одиниць на основі запозичених.

У третьому розділі **“Актуалізація концептів у фразеологізмах античного походження”** (с. 75-150) дисертантка виокремила та проаналізувала найважливіші національні концепти, актуалізовані у фразеологізмах античного походження.

Важливим вважаємо практичне підтвердження теорії про те, що запозичені фраземи зазнають тривалих у часі трансформаційних змін, набувають рис національної лінгвокультури, у яку впроваджуються, здатні реалізовувати значення в нових висловах, утримуючи інтернаціональні міфологічні сюжети. Зазначимо, що саме порівняльний аналіз одиниць із польською, англійською та німецькою мовами уможливив опис шляхів вербалізації прототекстів, зокрема: що може бути об'єктом цієї вербалізації, причини несприйняття інших в українській мовній картині світу, утворення мовних лакун та ін.

Докладне вивчення актуалізованих концептів у фразеологізмах античного походження на багатому фактичному різномовному матеріалі сформульовано у висновках про те, що найбільшу кількість і варіативність таких одиниць має англійська мовна картина світу (зокрема через тісніший зв'язок із латинською мовою), а за конотацією до українських варіантів найближчими, але не тотожними, є польські фразеологізми.

У четвертому розділі дисертації **“Асоціативне поле фразеологізмів античного походження”** (с. 151-206) досліджено асоціативне поле фразеологізмів, актуалізацію стимулів на певному часовому зрізі, простежено еволюцію значень міфонімів та фразеологізмів, виявлено додаткові конотації, не зафіксовані в тлумачних і фразеологічних словниках. Такий ґрунтовний аналіз здійснено на основі опанування методикою вільного асоціативного експерименту для дослідження мовної картини світу певної лінгвоспільноти, глибокого опрацювання наукових здобутків у цій галузі.

Використаний психолінгвістичний експеримент дозволив дисертантці зробити висновок про те, що асоціативне поле фразеологізмів є набагато ширшим, аніж його лексичне значення; довести, що індивідуальні особливості сприйняття стимульного матеріалу, вплив суспільно-політичних зрушень, розвиток прогресу та вільний доступ до інформації формують позитивну динаміку розвитку асоціативного поля фразеологізмів античного

походження; з'ясувати, що гендерні відмінності в реакціях на фраземи-стимули є менш вираженими, аніж вікове сприйняття матеріалу.

Після кожного розділу, а також у кінці дисертації подано ґрунтовні, вичерпні висновки, вони репрезентують основні результати, яких досягнуто в процесі реалізації мети і завдань. Видаються важливими висновки дослідниці про актуалізацію міфологічних сюжетів у мовних формах, трансформаційні процеси, варіативність структури фразеологізмів, створення на їхній основі нових одиниць, особливості концептуалізації дійсності засобами фразеології античності. Визначено, що війна як суспільно-політичний катаклізм і глобальна криза позначається на ціннісних орієнтирах нації, переосмисленні звичних норм та проєкції лінгвальних форм на сучасні реалії. Спостережено послідовні зрушення в асоціативному полі стимулів до ймовірно тимчасових, актуальних на цьому часовому зрізі асоціатів, що реалізують сприйняття дійсності в умовах війни.

Окремо відзначимо додатки до роботи, які мають практичну й наукову цінність.

Автореферат відповідає змістові дисертації, а також засвідчує вагоме джерельне підґрунтя роботи, глибоке проникнення дисертантки в досліджувану проблематику, оволодіння навичками аналізу мовного матеріалу та проведення вільного асоціативного експерименту.

Основний зміст дисертації відбито в 11 публікаціях, які дають повне уявлення про все дослідження. Матеріали дисертації апробовано на міжнародних і всеукраїнських конференціях в Україні (Ужгород, Київ, Острог), Польщі (Познань) та Чехії (Оломоуць).

Відзначаючи високий науковий рівень рецензованої праці, висловимо окремі зауваження, міркування:

1. Наукова робота має дуже велику джерельну базу, що характеризується цінністю і достовірністю, презентує різні за метою та будовою фразеологічні словники, стилі української мови, галузі, інші мови,

усе ж важливими вважаємо дослідження фіксації фразеологізмів античного походження у діалектних фразеологічних словниках, у живому говірковому мовленні.

2. На наш погляд, для проведення експерименту та аналізу його результатів варто було б збільшити вікові межі респондентів, що очевидно, уможливило зробити узагальнення, з'ясувати рівень уживань фразеологічних одиниць людьми старшого віку.

3. У дисертації, на жаль, не зазначено загальну кількість вирізнених та описаних фразеологічних одиниць, їхніх варіантів.

4. Вважаємо, що наукову роботу інформаційно доповнив би індекс досліджених фразеологізмів з їхніми варіантивними виявами, розміщений у додатках.

Ці зауваження та рекомендації не применшують високої оцінки самостійної та глибоко наукової праці Р.В. Луканинець, що виконана з використанням сучасних джерел, методів і методик вивчення мови.

Отже, дисертація Ренати Володимирівни Луканинець “Фразеологізми античного походження в українській мовній картині світу: лінгвокультурологічний аспект” – ґрунтовне новаторське наукове дослідження, виконане з опертям на надійні теоретичні засади, ретельний аналіз сучасної наукової літератури, ґрунтована на достовірному на інформативному матеріалі.

Усе зазначене дозволяє констатувати, що дисертація Луканинець Ренати Володимирівни «Фразеологізми античного походження в українській мовній картині світу: лінгвокультурологічний аспект» є самостійним, логічно завершеним дослідженням із систематизованим викладом оригінальних спостережень здобувачки, підсумованим власними висновками, вирізняється належним рівнем фахового аналізу матеріалу, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому постановою Кабінету

Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року), а її авторка заслуговує наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

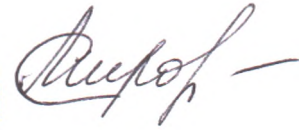

Наталія КОВАЛЕНКО

21.05.2024 р.

Підпис засвідчую:

Проректор з наукової роботи
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Світлана МИРОНОВА